

TIDINGE

van Die Goude

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingenblad Oudheidkundige Kring "Die Goude".

Redactie: mevr. H. A. van Dolder-de Wit,
P. H. A. M. Abels, M. G. C. J. de Jong.
Redactieadres: Lage Gouwe 20-22,
2801 LG Gouda

Secretariaat: Zoutmanstraat 64,
2806 XD Gouda (tel. 01820-16943).
Penningmeester: R. F. Stijns, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 01820-32278).

Postrekening nr. 39.70.93, i.n.v. "Die Goude", Gouda.

• Commissaris der Koningin mr. S. Patijn ontvangt 'Die Goude' in zijn werkkamer in het provinciehuis. Van rechts naar links: voorzitter ing. A.J.M. Houdijk, erevoorzitter dr. J.G.W.F. Bik, CdK mr. S. Patijn, uitgever A. Vis en vice-voorzitter Th. de Jong.

Foto: Martin Drogg

Nieuwe Bundel van 'Die Goude' voor Mr. S. Patijn

Commissaris der Koningin Mr. S. Patijn ontving medio november in zijn werkkamer in het Haagse provinciehuis een Goudse delegatie.

Dr. J. G. W. F. Bik, ere voorzitter van Oudheidkundige Kring 'Die Goude', overhandigde mr. Patijn het eerste exemplaar van het toen zojuist verschenen boek 'Portret van

Gouda': een bundeling van de oudste foto's, die in Gouda zijn gemaakt.

Ze werden tussen 1867 en 1881 vervaardigd door de Delftse fotograaf Henri de Louw en de Goudse fotograaf Jérôme Henri Kiebert. Het boek vormt de twintigste bundel van 'Die Goude' en markeert het 55-jarig bestaan. De prijs bedraagt f 39,50. Onze leden krijgen via een bon vijf gulden korting, en behoeven dus slechts f 34,50 te betalen. Het boek is verkrijgbaar in ons winkelpandje aan de Dubbele Buurt nr. 4, - elke zaterdag van 11 tot 3 uur geopend.

Bij het gesprek met de commissaris der koningin waren eveneens aanwezig ing.

A.J.M. Houdijk, voorzitter van 'Die Goude', vice-voorzitter Th. de Jong, auteur van het nieuwe historische boek over Gouda, en uitgever A. Vis, bij wie het boek is gedrukt.

In een uiteenzetting lichtte ing. Houdijk de heer Patijn voor over hetgeen 'Die Goude' doet: bestudering van de geschiedenis van oud-Gouda en inzet voor behoud van het historisch karakter van de stad.

Dr. Bik benadrukte het bijzondere feit dat in het boek 40 tot nu toe vrijwel onbekende foto's (van De Louw) zijn opgenomen, die bovendien zijn gemaakt zeer kort na het uitvinden van de fotografie. Ter completering zijn tien foto's van Kiebert in de bundel toegevoegd, afkomstig uit de collectie van het gemeentearchief.

Bovendien vroeg dr. Bik de aandacht van mr. Patijn voor het feit dat 'Die Goude' zich inzet zonder overheids subsidie en uitsluitend dankzij de morele en financiële steun van de leden, die vele activiteiten dan ontplooiën.

Op zijn beurt zegde de heer Patijn steun toe bij eventuele nieuwe projecten van 'Die Goude' - hetzij via provincie, hetzij via het Anjerfonds.

Tijdens het ongedwongen samenzijn in zijn werkkamer, dat bijna een uur duurde, zei mr. Patijn „blij te zijn met de uitgave van het bijzondere historisch-picturale document”. „Het foto-boek van 'Die Goude' is gewijd aan Gouda - een stad die ik tot de mooiste steden van Zuid-Holland reken”.

Geslaagde excursie Vechtstreek

Op zaterdag 3 oktober j.l. vertrok een bus vol excursiegangers richting Vechtstreek. Voor wie dacht dat alleen de Loire interessante kastelen aan haar oevers heeft, kwam tijdens de excursie door het slot Zuylen beslist tot andere gedachten.

Het ademt een levendige sfeer, doordat het tot in het begin van de jaren vijftig was bewoond en het grootste deel van het gebouw gemeubileerd is. Het bevat veel waardevolle stukken en vooral de keuken, de eetzaal en de "feestzaal" met de prachtige gobelins maakten veel indruk.

De boottocht over de Vecht liet de prachtige behuizingen aan beide zijden duidelijk zien. Ook het fraaie weer werkte mee tot het welslagen van de excursie. De bezoeken aan kasteel Güntherstein en het prachtige landgoed Terra Nova waren een onverdeelde succes.

Doordat velen teleurgesteld moesten worden, zal de excursie in het najaar van 1988 worden herhaald.

Voordracht over bodem-onderzoek

Op maandag 18 januari houdt de archeoloog D. Hallewas, werkzaam bij de rijksdienst voor oudheidkundig bodemonderzoek, een voordracht voor de leden van 'Die Goude'.

Zijn lezing begint om 8 uur precies, en heeft plaats in gebouw Brandpunt aan de Turfmarkt. Met name heeft hij het over de IJzertijd, Romeinse Tijd, Vroege Middeleeuwen en Late Middeleeuwen - waarbij hij aandacht besteedt aan opgravingen in het Zuid-Hollandse Valkenburg. Daar ligt een Romeins grafveld en zijn sporen gevonden van militaire en burger-bewoning.

Op maandag 14 maart houdt onze stadgenoot Nanne Bosma een voordracht voor 'Die Goude' over het onderwerp 'de tocht van Willem III naar Engeland'. Zie voor meer informatie elders in deze Tidinge. Aanvang: 8 uur. Plaats: 'Brandpunt'.

Maandag 25 april wordt in gebouw Brandpunt onze jaarvergadering gehouden. Aanvang: 8 uur precies. Eerst komt, voor de pauze, het huishoudelijke deel aan de orde.

Na de pauze houdt onze vice-voorzitter Th. de Jong een lezing over de oeroude monumenten van de oude koningsstad Marrakech in Marokko. De heer Taibi Khattab, directeur van het Nationaal Marokkaans Verkeersbureau, vertoont dan ook een Nederlandstalige kleurenfilm over Marrakech. De kans bestaat zelfs dat, bij voldoende interesse, in oktober een groepsreis voor belangstellende 'Die Goude'-leden naar Marrakech wordt gemaakt. Meer informatie over dit zeer bijzondere initiatief in de 'Tidinge' van april a.s.

LEZING N. BOSMA

Het jaar 1688. Zegt u dat iets?

De kans bestaat dat u mij verbaasd aankijkt en me vraagt: "Nee, hoezo? Is er iets met dat jaar?"

In 1988 zult u op tal van monumenten herinnerd worden aan hetgeen 300 jaar tevoren gebeurde. Een actief comité, gecoördineerd door het ministerie van buitenlandse zaken, zal in 1988 via een veelheid aan activiteiten in herinnering

brengen dat onze stadhouder Willem III in het najaar van 1688 naar Engeland voer en er bij het plaatsje Brixham in de Torbay landde. Dat was wat in de Engelse geschiedenis heet 'the glorious revolution'.

Het protestante Nederland kwam het benarde Engeland te hulp, waar de katholieke koning Jacobus II probeerde een absoluut regime te vestigen zoals zijn overbuurman Lodewijk XIV dat had.

Wat er in 1688 gebeurde is nogal opmerkelijk. Het is de enige geslaagde invasie in het Verenigd Koninkrijk na Caesar en Willem de Veroveraar. Het is de grootste maritieme operatie in vele eeuwen. Pas de landing in Normandië in de tweede wereldoorlog overtrof wat daar in 1688 gebeurde.

Als we er dan bij bedenken dat alles werd uitgevoerd in de herfst, op een moment dat geen zinnig mens meer zo iets zou ondernemen, dan begrijpt u dat er een heel bijzonder verhaal aankomt.

Dat verhaal zal ik u graag vertellen. Tevens hoop ik u uit te leggen hoe je zo'n tamelijk ingewikkeld stuk geschiedenis op aangename wijze duidelijk maakt aan kinderen van rond twaalf jaar.

Op verzoek van uitgeverij Leopold en het coördinerend comité heb ik namelijk een kinderboek over 1688 geschreven dat in het voorjaar van 1988 onder de titel 'Zwanen op de Theems' zal verschijnen.

Bij het schrijven voor twaalfjarigen gaat het er om een spannend verhaal te bieden en het stukje geschiedenis daar 'in te pakken'. Een extra probleem is dat al vele jaren het geschiedenisonderwijs tamelijk stiefmoederlijk bedeed is. Als schrijver kun je niet uitgaan van een aanwezige basiskennis. Hoe je dat oplost vertel ik u graag, tijdens de komende lezing voor 'Die Goude'.

Moge het 'a glorious evening' zijn, over een 'glorious' onderwerp.

Nanne Bosma.

EXPOSITIE C. FAFIANI

De Bergambachtse kunstenaar Cor Fafiani heeft de gehele decembermaand Goudse stadsgezichten in het pandje Dubbele Buurt 4 te Gouda geëxposeerd - als gast van Oudheidkundige Kring 'Die Goude'. Onze voorzitter ing. A. J. M. Houdijk opende de tentoonstelling, waarbij de kunstenaar, diens echtgenote en vele belangstellenden aanwezig waren.

Oud-Gouwenaar Fafiani trok eerder de aandacht met zijn grote aquarellen, gemaakt in opdracht van de gemeente Gouda, van verdwijnende stadsgezichten in de stad. Een groot deel daarvan werd door de gemeente aangekocht.

Zijn nieuwe werk bestond uit twee delen: een achttal aquarellen van pittoreske plekjes in de oude binnenstad en de singels, en een grote serie Goudse gravures.

Op de gravures heeft de heer Fafiani markante stadsbeelden vastgelegd, waarbij hij soms gebruik maakt van gemengde technieken. Op de verkoopexpositie bij 'Die Goude' de Dubbele Buurt werden de gravures aangeboden voor prijzen, die begonnen bij 25 gulden.

TEKENINGEN

'Die Goude' heeft nog meer aan 'Goudse' kunst gedaan.

Twee tekeningen van Gouda, in 1978 door oud-museumdirecteur van Gouda dr. Jan Schouten gemaakt, zijn in opdracht van de Oudheidkundige Kring herdrukt en zijn in ons pandje te koop.

Het gaat om twee pentekeningen: een gezicht vanaf de Hollandsche IJssel op Gouda en een afbeelding van het stenen leeuwje dat op de hoek van de Veerstal en de Oosthaven staat.

De tekeningen - in een formaat van 20x30 centimeter - worden voor vijf gulden per stuk verkocht in het winkeltje van 'Die Goude'.

LEZING

De herdruk van de Goudse pentekeningen markeerden het 55-jarig bestaan van 'Die Goude'. Dat initiatief volgde op de lezing van Pierre Janssen, die hij op 12 oktober gaf in een tot de laatste plaats bezette grote zaal van de schouwburg.

Tot de vele aanwezigen behoorden burgemeester drs. K. F. Broekens en wethouder J. G. Potharst. Kunstkenner Pierre Janssen brak tijdens zijn interessante lezing ook een lans voor behoud van de Waag aan de Markt in Gouda. Hij uitte kritiek op het plan van burgemeester en wethouders om de Waag te verhuren aan een hamburgerrestaurant. „Dat restaurant staat erom bekend dat men de gehele gevel aantast. Gouda, weest op uw hoede”, aldus de heer Janssen.

LEEUWTJE TERUG BIJ DE MOLEN

In volle glorie prijkt bij molen 'de Roode Leeuw' aan de Vest weer een leeuwtje in de gevel. Onze Oudheidkundige Kring 'Die Goude' speelde daarbij een beslissende rol.

Tijdens de algemene ledenvergadering deed een onzer leden vorig jaar een beroep op het bestuur te bemiddelen in de zaak van het toen nog ontbrekende leeuwtje. Onverlaten hadden ooit het bekende stenen beeldje aan de Vest uit de gevel van de molen gehaald. Bij de restauratie was men vervolgens 'vergeten' dit leeuwtje opnieuw aan te brengen.

De Goudsche Courant pikte die oproep op, en plaatste een artikel over de zaak. Dat artikel werd overgenomen door een molenaars-vakblad. En vervolgens reageerde een molenaar uit de buurt van Rotterdam.

Hij had in zijn stoep een stenen leeuw, en stelde dit exemplaar graag beschikbaar voor hergebruik in de gevel van 'de Roode Leeuw' in Gouda. Molenaar Marcel Koop was erg blij met die geste, maar had vervolgens nog drie vragen. Wie zorgt voor de bijpassende sokkel, wie schildert het gegeven leeuwtje in de oude rode kleur, en hoe wordt dit alles betaald?

Mevrouw H. Van Dolder, secretaris van 'Die Goude' legde vervolgens kontakten, die al snel tot resultaat leidden.

De bekende ambachtelijk schilder Piet Revet uit Gouda liet weten 'zo door het idee te zijn gegrepen', dat hij aanbood het schilderwerk gratis te verrichten.

Daarna meldde zich bij molenaar Koop diens buurman, de heer M. Bunnik - eigenaar van het transportbedrijf aan de Vest. Dat bedrijf is in 1860 opgericht en heeft een groot historisch bewustzijn. Daarom bood de heer Bunnik aan de sokkel voor de 'Roode Leeuw' te zullen sponsoren.

Inmiddels is de heer Bunnik tot overeenstemming gekomen met steenhouwer Roodbol, die op de Open Monumentendag aan de sokkel heeft zitten werken.

Mevrouw Van Dolder, over het resultaat: „Dankzij de bemiddeling van Die Goude is de leeuw nu boven de ingang van molen 'de Roode Leeuw' teruggekeerd. Wethouder R. Harms heeft het beeldje, tijdens de viering van het oogstfeest, onthuld”.

Boek over Goudse pijpen

Onder de titel 'De Gouwenaars van Alphen aan den Rijn' is bij Repro Holland B.V. te Alphen een boeiend boekje verschenen, gewijd aan de Goudse pijpen en hun makers.

Schrijver J. van der Meulen presenteert zijn werkje onder het motto: 'Een onderzoek naar tabakspijpenmakers en hun produkten'. Hij voorziet daarmee in een lacune. Want tot voor kort werd in de bestaande literatuur over tabakspijpenmakerijen Alphen a.d. Rijn slechts indicenteel vermeld.

In die gemeente zouden drie ovens hebben gestaan, waarin men (Goudse) pijpen bakte. Behalve de namen van twee pijpenmakers en hun verpakkingmerken waren er geen gegevens over het ontstaan, omvang en produkten bekend.

Recente opgravingen in de Raadhuisstraat en Kromme Aar te Alphen, waarbij grote hoeveelheden pijpfragmenten werden gevonden, vormden echter de aanleiding voor een uitgebreid onderzoek naar dit bijna uitgestorven handwerk. Ook maakte de heer Van der Meulen studie van het maatschappelijk functioneren van de pijpenmakers en het belang van de nijverheid voor de regio.

Medewerking aan de samenstelling van het boekje werd onder meer verleend door de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (afd. Rijnstreek), de heer P. Bakker (opgravingen) en de in Gouda bekende Don Duco (pijpenverzamelaar), die archiefdocumenten ter beschikking stelde.

Uit de inhoud van het nieuwe boekje wordt duidelijk dat Alphen a.d. Rijn, gelegen tussen de 'pijpmakers-centra' Gouda en Leiden, een goede basis vormde voor vestiging van fabrikanten van Goudse pijpen: de gemeente was goed voor schepen via het water bereikbaar.

De aanvoer van grote hoeveelheden turf, pijpaaarde en van de gefabriceerde kwetsbare pijpen verliep oudtijds immers voor een belangrijk deel over water. Voorts werkte de aanwezigheid van een aardewerkindustrie bevorderend voor de vestiging van pijpenmakers in Alphen. In de bestaande ovens kon men namelijk, behalve aardewerk, ook pijpen bakken.

Verrassende uitkomst van de studie, die ten grondslag lag aan het nieuwe boekje, is de conclusie dat de produktie van Goudse pijpen in Alphen veel omvangrijker is geweest dan tot dan toe uit de literatuur naar voren kwam.

In de tweede helft van de 18de eeuw liep die tak van nijverheid, evenals in Gouda het geval was, sterk terug. Tot het begin van de twintigste eeuw zag de pijpmakerij in Alphen a.d. Rijn kans het kommersiële bestaan te rekken. 'Ten slotte moest men de pijp aan Maarten geven', aldus auteur Vander Meulen.

Voor Gouwenaaers is het boekje extra interessant, omdat diverse hoofdstukken aan Gouda en de Goudse pijpmakers is gewijd, terwijl ook de illustraties voor een fors deel bestaan uit merken van Goudse pijpmakers en hun produkten.

Het boekomschlag wordt gesierd met een aantrekkelijke afbeelding: een tekening van pijpmakers, bezig met het maken van hun lange Goudse pijpen - gemaakt door de befaamde tekenaar C. Jetses - bekend van de oude schoolwandplaten.

De prijs van dit werkje bedraagt f 25,-.

Theo de Jong.

Lezers reageren

NOGMAALS HET GOUDSE STEDEDICHT

Met enige verbazing heb ik de Latijnse tekst van het stedschrift over Gouda in de bijdrage van S. H. Kielliger in nr. 4 (p. 9) van de 'Tidinge' aanschouwd.

Het is duidelijk dat er verwarring is tussen de *fen* de zogenaamde "lange s". De "langes" is een s-vorm die alleen als eerste letter van een woord, of binnen een woord voorkomt, maar (vanaf de 14e eeuw) nooit als laatste letter: dan wordt de "gewone" s gebruikt. Deze "lange s" lijkt weliswaar op de *f*, maar heeft geen dwarsstreep. Daarom volgt hieronder nogmaals de Latijnse tekst, nu echter in de juiste spelling.

Tenslotte: het tweede regeltje van het onderschrift moet zijn *Miscel: L. 2. d.w.z. Miscellanea, Liber 2*, ofwel: "het tweede boek van de verzameling".

*Isala si cedat Vahali, Rhenusque bicornis
Hæc quoque nata suis flumina jactet aquis:
Attamen hinc tectis, exornat Gouda superbis,
Læta situ, studiis æmula, clara Viris.
Hinc natura ferax, Illinc concordia Cives
Nec sinit aut inopes, aut nocuisse malos.*

*Templa parat spatiosa Deo; nec quilibet illic,
Horrendi culpam, criminis, error habet.
Bella premant alias, hæc est securior, Urbes
Nec placidos turbant tympana rauca Lares.
Exulat Odrysius, Litui, Bellona, Triumph:
Hæc mansueta pia Gaudia Pacis amat.*

Urb: Holl. Enc. C: Barlell,
Miscel: L. 2.

Overigens staan er in de "Voor-reden" van Walvis' boek, buiten dit, nog andere stedsdichten over Gouda. Een beroemd stedsdicht over Gouda is bovendien geschreven door P. Scriverius en is te vinden in zijn *Batavia illustrata*, uitgegeven te Leiden in 1609.

Jan Willem Klein.

AULA NU MONUMENT

Gouda heeft er een 'nieuw' monument bij. De aula bij de voormalige algemene begraafplaats aan de Vorstmanstraat is sinds kort officieel op de lijst van door het Rijk beschermde monumenten gezet.

Minister L. C. Brinkman (wvc) heeft het gebouw op die lijst geplaatst. Dat is gebeurd op verzoek van de oudheidkundige kring 'Die Goude'. De oudheidkundige kring meldde het pand aan bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Gouda telt, inclusief de aula, nu 333 officieel erkende monumenten.

De aula is gebouwd omstreeks 1840, toen de begraafplaats ongeveer tien jaar in gebruik was.

Het is een blokvormig pand in zogeheten classicistische stijl. Vooral de voorgevel wordt in het ministerieel besluit uitvoerig omschreven.

Het gebouw is volgens Monumentenzorg van belang als een karakteristiek 19de eeuws begraafplaatsgebouw. Ook het zwarte smeedijzeren toegangshek voor de ingang van het terrein heeft monumentale waarde, zo blijkt uit de beschikking.

Bij de opstelling van de rijksmonumentenlijst in de jaren zeventig kwam de aula daarop niet terecht. Dat kwam, omdat de gemeente haar aandacht voornamelijk richtte op de monumenten binnen de singels.

Oudheidkundige kring 'Die Goude' was echter van oordeel dat de oude aula bescherming verdiende. Daarom maakte het historisch genootschap zich sterk om het pand alsnog op de monumentenlijst geplaatst te krijgen.

• De aula van de begraafplaats op de hoek van Vorstmanstraat en Prins Hendrikstraat. Boven de deur de tekst 'Memento Mori' (Gedenk de dood), geflankeerd door twee doodskoppen.
foto: Martin Droog

De gemeente gaf enige tijd geleden wel steun aan dit initiatief. Door plaatsing op de lijst staat vast dat veranderingen aan het pand alleen mogen gebeuren in overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

De begraafplaats aan de Vorstmanstraat is ongeveer tien jaar geleden buiten gebruik gesteld; er worden dus geen doden meer ter aarde besteld. Wel blijft het mogelijk bestaande graven te bezoeken. De aula is nu in gebruik als woonhuis.

VANWAAR KOMT DE NAAM STIJFSELBAAN?

De Goudsche Courant van 8 april 1987 bevatte een bericht van een echtpaar dat z'n diamanten huwelijksfeest vierde. De bruid en bruidegom hadden elkaar ruim zestig jaar geleden leren kennen op de "stijfselbaan". In de Goudsche Courant van 28 oktober van dat jaar merkte de bruid van een bejaard

echtpaar op: "Dat wij elkaar op de stijfselbaan tegenkwamen, dat weet iedereen wel. Alle mensen van onze leeftijd werden daar gekoppeld."

Hoe kwam toch de Kleiweg aan die naam "stijfselbaan"? Navraag bij oude en zeer oude inwoners van Gouda leverde geen resultaat op. Ze konden de herkomst van die benaming niet thuisbrengen. Er is wel geopperd, dat de Kleiweg vooral een ontmoetingspunt was voor meisjes die in de blekerijen en strijkerijen werkten en met het stijven, stijfselen van linnen te maken hadden. Maar de stijfselbaan was toch niet alleen voor die meisjes? Aan enig verband met stijfsel behoeven we niet te denken.

Mogelijk kan wat hier volgt enige opheldering geven.

Altijd zijn er plaatsen geweest, die dienden als ontmoetingspunt voor jonge mensen. Vereniging of club gaf en geeft gelegenheid voor ontmoetingen tussen meisjes of jongens onderling. Zangvereniging en dansles zorg(d)en voor contacten tussen jonge vrouwen en mannen; tegenwoordig moet vooral ook de disco in dat opzicht worden genoemd. Maar vroeger speelde de straat een grote rol. Bijna elke stad kende of kent een straat, meestal in het centrum, waar in het bijzonder

op zaterdagavond jongelui van beiderlei kunne elkaar ontmoetten. In plaatsen aan zee functioneerde vaak een gedeelte van de boulevard als zodanig.

Door deze straat op en neer te drementen, kwamen de jongens en meisjes elkaar telkens tegen en verscheidene kregen op deze wijze meer oog voor en vaak een oogje op elkaar. Dat gedrentel door die straat heette "stiefelen". Het woord is afgeleid van stiefel, een half hoge laars, zoals die o.a. in het begin van de twintigste eeuw nog werd gedragen. Voordat men ging stiefelen, kleepte men zich n.l. netjes aan, om een zo gunstig mogelijke indruk te maken op de andere sekse en dan werden ook de zondagse stiefels aangetrokken. De straat waar dit stiefelen plaats vond - altijd maar één bepaalde straat in de stad - kreeg de naam **stiefelstraat** of **Stiefelbaan**.

Het woord stiefel of steval is al heel oud. In het middelnederlands kwam het al voor. Het is ontleend aan het Italiaanse *stivale*, dat licht schoeisel betekent. Het Duits heeft nog het woord *Stiefel* voor laars en het werkwoord *stiefeln* heeft er de betekenis van **stappen** en **tippelen**. In het Deens heet een laars een *støvle*.

Van Dale's Groot Woordenboek geeft als omschrijving van stiefelen: lopen; hard lopen; gaan, zich begeven (met zekere gevoelsnuance gebruikt). De betekenis "hard lopen" had in het in mijn jeugd jaren zeker niet, integendeel

het betekende voor ons "slenteren". En de gevoelswaarde was zeker aanwezig!

Maar hoe werd de **stiefelbaan** nu een **stijfelbaan**? We moeten bedenken, dat stiefel en stiefelen vooral gebezigd werden in het Zuidnederlandse taalgebied, dus beneden de grote rivieren en in Vlaanderen. Vandaaruit zal het naar het noorden zijn gekomen, waar de bekende klankwijziging van *ie* in *ij* plaatsvond. Dit verschijnsel heet **distongering**: een enkele klank wordt een tweeklank. De Hollandse uitspraak met *ij* werd als **deftig** ervaren tegenover die met *ie*. Dit is nog vaak zo. Een zuiderling die zegt dat hij "pien in z'n lief" heeft, wordt echt nog wel als een plattelander ervaren.

Het woord **stiefel** onderging dus ook die **distongering** en werd **stijfel**. Aangezien het schoeisel **stiefel** uit de mode verdween en het woord **laars** gemeengoed werd (evenwel voor een ander model schoen) verdween ook de herinnering aan het woord **stiefel**, **stijfel**. De **stijfelbaan** bleef evenwel z'n taak vervullen. Doordat men de betekenis van **stijfel** niet meer kende, werd dit woord onbewust geassocieerd met het wel bekende woord **stijfel**. Zo werd de **stijfelbaan** een **stijfelbaan** en werd het Gouds een mooi voorbeeld van volksetymologie rijk.

L. B. Korstanje.

VORSTIUS IN GOUDA, 'HET NEST DER KETTERS'

● Conradus Vorstius

Zijn naam komt niet voor in Schoutens "Wie waren zij? Een reeks van Goudse mannen en vrouwen die men niet mag vergeten", noch is er een straat, steeg of pad naar hem genoemd. In het archief aan de Spieringstraat of in de Sint-Janskerk komt zijn naam nauwelijks in de acten voor. Toch woonde en werkte de bekende theoloog Conradus Vorstius ruim zeven jaar (van 1612 tot 1619) in Gouda, op een moment dat hij het middelpunt was van een rel van Europese omvang.

Er zijn verschillende redenen te bedenken, waarom Vorstius uit de Goudse annalen geschrapt lijkt te zijn. Zo zijn de voornaamste kerkelijke bronnen uit het begin der zeventiende eeuw spoorloos verdwenen. Daarnaast moest in 1619 de zeer liberale kerkelijke richting in de stad plaats maken voor een orthodoxe, om niet te zeggen fundamentalistische, die tot op de dag van vandaag op zondagen het straatbeeld bepaalt en er geen enkel belang bij had een om zijn denkbeelden

veroordeelde en verbannen reformatische theoloog in herinnering te houden.

Om de opschudding, die Vorstius in zijn dagen teweeg bracht, enigszins te begrijpen, is het noodzakelijk een korte schets van de toenmalige kerkelijke en politieke situatie te geven.

Op het moment dat de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden in 1609 door een Twaalfjarig Bestand met de Spaanse vijand in rustiger vaarwater belandde, ontbrandde aan de universiteit van Leiden in alle hevigheid een reeds lang lopend conflict tussen de theologische hoogleraren Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus, met als voornaamste inzet het leerstuk van de predestinatie (voorbeschikking). Calvin leert dat God de mensen niet met gelijke bestemming heeft geschapen, maar tevoren heeft besloten wie voor de zaligheid bestemd zouden zijn en wie voor eeuwig verworpen. Gomarus hield strak vast aan deze leer, terwijl de liberale Arminius stelde dat de mens zo geschapen is, dat hij in staat is gesteld de door God aan hem toebedeelde genade te accepteren of af te wijzen.

Deze theologische affaire kreeg weldra ook een politieke dimensie, toen geestverwanten van de overleden Arminius de overheid een grotere mate van zeggenschap toedichtten in kerkelijke aangelegenheden en in een remonstrantie (bezwaarschrift) de hulp inriepen van de Staten van Holland. Naar deze daad heetten de arminianen ook remonstranten; hun gomaristische tegenstrevers werden contra-remonstranten genoemd.

Toen de uit Oudewater afkomstige Arminius op 19 oktober 1609 overleed, gingen de curatoren van de Leidse universiteit naarstig op zoek naar een opvolger. De achteraf gezien ongelukkige keuze viel uiteindelijk op Conradus Vorstius, ¹⁾ die theologie doceerde aan het Gymnasium Illustre Arnoldinum in Steinfurt (een Duits graafschap ca. 60 km van Enschede). Hoewel hij verbonden was aan een relatief kleine school, genoot hij in wetenschappelijke kring grote bekendheid als bekwaam disputator en bestrijder van de Jezuïeten.

Spoedig nadat bekend werd dat Leiden de in 1569 uit Nederlandse ouders in Keulen geboren theoloog wilde beroepen, kwamen de aanhangers van Gomarus in het geweer. Hij was onacceptabel omdat hij de overheid teveel gezag toeschreef in kerkelijke zaken en werd door de bemoeienis van de arminiaanse leidsman Johannes Wtenbogaert met het beroep, onmiddellijk vereenzelvigd met de remonstranten. En dat, terwijl Vorstius tot op dat moment de predestinatieleer niet had verworpen.

Zijn tegenstanders, onder aanvoering van de theologie-professor van Franeker Sibrandus Lubbertus, begonnen intensief te graven in Vorstius' verleden en ontdekten dat hij in het Duitse reeds lang verdacht werd van sympathie voor het socinianisme. Deze door de calvinisten verafschuwde stroming, genoemd naar Fausto Sozzini (1539-1604), leerde dat Jezus niet door zijn kruisdood, maar door zijn leer en zijn voorbeeld tot verlosser is geworden. Dit betekende dat de goddelijkheid van Christus werd ontkend, wat leidde tot principiële bezwaren tegen het dogma van de triniteit (Goddelijke drie-eenheid). ²⁾

Vorstius kan zeker geen sociniaan genoemd worden, doch trachtte het onmogelijke mogelijk te maken door het vinden van een middenweg tussen Socinus en Calvin via een modern aandoend beroep op tolerantie. ³⁾ Dit moest onvermijdelijk leiden tot een storm van verontwaardiging onder orthodoxe calvinistische theologen. Dat zijn benoeming tot nieuwe hoogleraar in Leiden toch haar beslag leek te krijgen, had Vorstius dan ook vooral te danken aan de steun van invloedrijke mannen als Wtenbogaert en landsadvocaat Johan van Oldenbarneveldt, voor wie de zaak een prestige-kwestie was geworden.

De contra-remonstranten zinden evenwel op een list om het tij te keren. Sibrandus Lubbertus wist via zijn Engelse relaties de hulp in te roepen van koning Jacobus I, die een twijfelachtige reputatie genoot als amateur-theoloog en zich zag als verdediger van het Ware Geloof. Daarmee werd de kwestie inzet van een diplomatieke rel. De koning liet Vorstius' boeken in Oxford, Cambridge en Londen openlijk verbranden en drong via zijn gezant in Den Haag, Ralph Winwood, sterk bij de Staten-Generaal aan op verwijdering van "zulk een monster". Oldenbarneveldt weigerde zich de les te laten lezen door een vreemde mogendheid, doch hij en de Staten van Holland zagen zich toch genoodzaakt Vorstius' indiensttreding in Leiden op te schorten. ⁴⁾

De omstreken theoloog werd in de gelegenheid gesteld zich voor te bereiden op zijn verdediging. In deze tijd, die gesteld werd op 12 maanden, mocht hij niet in Leiden of Den Haag verblijven. De Staten van Holland bepaalden op 28 april 1612 dat hij zou moeten gaan wonen in Gouda, "ende niettemin blyven onder de protectie van de Heeren Staten". Tegelijkertijd deden zij aan de Goudse bestuurders het verzoek uitgaan, hem vriendelijk te ontvangen en te huisvesten. ⁵⁾ Dat Conradus Vorstius zijn tenten opsloeg in Gouda wekt geen bevreemding. De stad gold als een remonstrants bolwerk,

waar zijn geestverwanten Eduard Popius en Herman Herberhs het kerkelijk leven domineerden.

De opluchting onder de contra-remonstranten was groot, hoewel sommigen - volgens de bekende zeventiende eeuwse historicus Brandt - "wenschten dat se Vorstius moghten sien branden aen een staek".⁶⁾ De Leidse predikant Festus Hommius schreef 29 maart 1612 aan Sibrandus Lubbertus: "Sedert I mei woont Vorstius niet meer naast mij. Men zegt, dat hij nu verhuizen zal naar Gouda, het nest der ketters" (Goudam Haereticorum). Eind mei is de verhuizing een feit. "Twee weken geleden", zo liet Hommius zijn confrère in Franeker op 9 juni weten, "is hij op bevel der Staten naar Gouda gegaan, plechtig vergezeld van bijna al zijn volgelingen en discipelen".⁷⁾

De voorziene 12 maanden dijen uit tot 7 jaren, waarin Vorstius vanuit Gouda de ene na de andere verdediging van de persen liet rollen, zonder dat het een oplossing van zijn zaak ook maar een stap dichterbij bracht. De enige die er wel bij voeren, waren de remonstrantsgezinde boekdrukkers in Gouda, Jasper Tournay (Casparus Tournaeus) en Andreas Burier (Bourier), die veel van de pennevruchten van de omstreden theoloog mochten drukken. Een grote afzet was gegarandeerd, want in heel Europa - van Engeland tot de Palts en Polen - was er grote belangstelling voor deze netelige affaire.⁸⁾

Dat er zich nu nog werken van Vorstius in de Goudse Librije bevinden, is te danken aan Librijemeester A.K. Kemper, die in 1860 met de aankoop van een gedeelte van de "verzamelde geschriften" van de oud-Gouwenaar, de blunder van zijn voorganger ds. J. Sceperus herstelde. Deze had tussen 1668 en 1670 vele werken van hem niet wel-gezinde remonstrantse auteurs (waar- onder Vorstius) uit de Librije verwijderd en verkocht.⁹⁾

Aan Vorstius verblijf in Gouda kwam een eind, toen de Nationale Synode van Dordrecht, die de overwinning van de contra-remonstranten in de Bestandswisten bezegelde, hem op 4 mei 1619 veroordeelde en hem het ambt van hoogleraar in de theologie ontnam. Dit vonnis werd korte tijd later door de Staten van Holland bekrachtigd. Hij werd tevens verbannen uit het gebied van de Republiek.

Het enige wat zijn Goudse medestanders toen nog konden doen was hem aan een goed getuigschrift helpen. Dit op 20 augustus 1619 opgestelde papier vermeldde "dat hij den tijdt van seven jaren, en omtrent drie maanden, zijn huisgesin bij hen hadt gehad, en sich in dien tijdt bij hen gedragen in al sijnen

handel en wandel eerlijk, vroom, sedig en stichtelijk, sonder dat se aengaende sijn comportedement anders van hem hadden gemerkt, of gehoort." ¹⁰⁾ Hoe anders was het oordeel van zijn tegenstanders! Baudartius schreef dat Vorstius: "(.....)hem ter Goude nederageslagen heeft, daer hij gewoont ende sijn volcome gagije van duysend daclers 's-jaers getrocken heeft tot de doot van Ouden-Barnevelt, schrijvende verscheidene boeckkens tot meerder verwarringe der in-landscher beroerten ende niemand dienst doende dan de Remonstranten ende haren aenhanck". ¹¹⁾

Zelden zal een toch om zijn geleerdheid internationaal geacht man in Nederland zo zijn uitgescholden, uitgekotst ("Atheist, Heyden, Iode, Turck, Ketter, Scheurmaker ende onverstandigen mensche") ¹²⁾ en uitge-wezen. Verbittert trok Vorstius, na nog enkele jaren ondergedoken te hebben gezeten in het Utrechtse, in 1622 naar Tönningen in Holstein, waar hij weldra zou overlijden.

Nederlands grootste schrijver Joost van den Vondel schreef het gedicht "op de doot van Koenraat Vorstius", maar Gouda zou haar voormalige inwoner spoedig vergeten. Misschien is er nog een straatje of paadje te vernoemen, zodat een ereschuld alsnog kan worden ingelost.

drs. P. H. A. M. Abels.

¹⁾ Een goede, beknopte biografie van Vorstius (met uitgebreide literatuur-opgave) is opgenomen in het *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme*, deel 1, Kampen 1983, p. 407-410.

²⁾ W. J. Kuehler, *Het socinianisme in Nederland*, Leiden 1912 (reprint Leeuwarden 1980).

³⁾ Vergelijk C. A. Melby, *Conrad Vorstius. Ein Vorkämpfer religiöser Duldung am Anfang des 17. Jahrhunderts*, Leipzig 1901.

⁴⁾ Zie W. Nijenhuis, Saravia en het optreden van Jacobus I tegen de benoeming van Vorstius te Leiden, in: *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis* 55 (1974/75), p. 171-196.

⁵⁾ Algemeen Rijksarchief: *Resolutien van de Heeren Ridderschap, Edelen ende Steden van Hollandt ende West-Vrieslandt* (.....), 1612.

⁶⁾ G. Brandt, *Historie der Reformatie*, deel 2, Amsterdam 1674, p. 169.

⁷⁾ P. J. Wijminga, *Festus Hommius*, Leiden 1899, p. 136.

⁸⁾ Dalmatius van Heel O.F.M., *Goudse drukkers en hun uitgaven*, Gouda 1951, passim.

⁹⁾ W. A. Zuiderhoudt-Huist, *Geschiedenis van de Goudse Librije gedurende het verblijf in de St.-Janskerk* (Oudheidkundige Kring "Die Goude", zestiende verzameling bijdragen), Gouda 1976, p. 61-63 en 165-167.

¹⁰⁾ G. Brandt, *Historie der Reformatie*, deel 3, Rotterdam 1704, p. 597.

¹¹⁾ G. Baudartius, *Memoryen ofte cort verhael der gedenck-werdichste so kerckelijke als wereltliche gheschiedenissen van Nederland* (.....), deel 2, Arnhem 1624, p. 80.

¹²⁾ Baudartius, *Memoryen*, p. 77.

WOUD, BOS OF HOUT?

Op de plattegrond, die de gemeente Gouda voor de vreemdelingen plaatst, komt de aanduiding "Goudse Hout" voor. In het noorden van Reeuwijk, ligt het Reeuwijkse Hout. Er is zelfs al een recreatieschap met die naam. Ten slotte heeft de gemeente Moordrecht volgens een krantenbericht voor een pas ingericht bos, de naam Moerhout voorgesteld.

Dit zijn dus drie recente voorbeelden van het woord hout in de direkte omgeving van Gouda, waar dit tot nu toe op de kaart niet bekend was.

In 1861 noemde reeds van Vloten de wijze waarop met de Nederlandse plaatsnamen wordt omgesprongen "een droef gescharrel". En men gaat hiermede door tot op de dag van vandaag.

In Zuid-Holland en met name in de omgeving van Gouda komen enkele "bos"-namen voor.

In de eerste plaats denken wij aan het woord woud, zoals in Berkenwoude, Suutwoude (Krimpenerwaard), Hazerswoude, Gelderswoude en Zoeterwoude.

Bij wouden moeten wij volgens Beekman denken aan op een groeiende bossen van struikgewas, hoofdzakelijk elzen, wilgen en berken. Nu hebben de berken in Berkenwoude niets met die boomsoort te maken, want het betekent Bergwoude, nl. het bos bij Bergambacht.

Meer naar het noorden vinden wij nog meer woudnaam.

Naast woud komt hier de aanduiding bos voor. Tussen Boskoop en Bodegraven lag het Damse Bos. (Inderdaad liggend op de Swadenburgerdam, zoals deze tot in het toen nog hoger liggende veen verlengd was).

In de atlas van B. du Roy, ca 1690, komt voor ten westen van Woerden het Barrebus (zie Zuid-Hollandse studien XIV).

In de Lekstreek van dr. Vink vinden wij in de Krimpenerwaard nog het Beierse bos.

Iets verder ligt het Kralingse bos en de Biesbos.

Bos betekende in de middeleeuwen busch, bush nl. struikgewas. In de rest van Nederland komt de naam bos veelvuldig voor. Wat al Wat bij al die bossen en wouden opvalt, is dat zij veelal verbonden zijn met de aardrijkskundige ligging. Het is zelfs zo, dat sommige woud- of bosnamen, plaatsnamen zijn geworden.

In de naaste omgeving van Gouda komt het woord "hout" niet voor.

Hout betekent eveneens bos.

Achtereenvolgens noemen wij in het duingebied:

De Haarlemmerhout (haar betekent hoog gelegen grond); Aerdenhout. Dit Aerden heeft niets met grond te maken, maar valt terug op "anderen", een naam die de Haarlemmers gebruikten ter onderscheiding van de eigen Haarlemmerhout.

Noordwijkerhout;

Kerkehout bij Oud Wassenaar;

Voorhout, betekent dennebos. Oudgerm. furhjon = pijnboom;

Houtrust, genoemd naar een vroegere hofstede in het duingebied; Gouthoek, komt voor in het Kaartboek van Oostvoorne.

Het is het zeeuwse woord voor Houthoek en het is gelegen bij de burcht van oostvoorne;

Houtkerke bij Duinkerken. Als dit woord houten kerk zou beduiden, kan het hier verder buiten beschouwing blijven.

Uit één en ander blijkt dat de met bos begroeide strandwallen van het oude duinlandschap, hout worden genoemd.

Niet in het duingebied liggen onder meer:

Schellinkhout (het hout op de scheiding)

en Berkhout, beiden bij Hoorn en bij

Hoogkarspel ligt Den Hout. Ook niet zo ver uit de kust ligt ten noordwesten van Sas van Gent (in België) nog Bockhoute. Al deze houten hebben als ondergrond zandige klei, kleiig zand tot zware klei.

Ook in het overige deel van Nederland en België worden nog houten aangetroffen.

Houten, ten oosten van Vreeswijk. Dit is gelegen op een verlande rivierarm, bestaande uit zand afgedekt door een dunne laag klei; Oosterhout bij Breda op zandgrond;

Lieshout ten noorden van Helmond op lemig zand; Kalmhout en Boechhout bij Antwerpen op zanderig grond.

Uit het bovenstaande kunnen wij concluderen dat houten in het algemeen worden gevonden op zandgronden bv. duingebieden of anderige zanderige oorden. Waar dit niet zo is vinden wij klei, zanderige klei of lemig zand. Voor zover ik kan nagaan komen zij nimmer voor in veengebieden.

Ik vraag mij daarom af of het gebruik van het woord hout voor de aanduiding van bos op veengrond wel zo gelukkig is. Ik heb dan vooral bezwaar tegen de koppeling Moerhout, waar het veen met het hout wordt verbonden. Het gaat er op lijken dat alle in deze omgeving te benoemen bossen de naam hout zullen krijgen. Tegen zulk een modeverschijnsel maak ik ernstig bezwaar.

Ten overvloede wijs ik er op dat in de Tidinge van april 1987 een artikel staat van dr. A. Scheygrond, getiteld "Het Goudsche Bos". Mijn conclusie is dan ook, dat in deze omgeving, historisch en toponymisch gezien, de naam bos verre de voorkeur verdient, boven de aanduiding hout.

Ing. J. van den Berge

Een feestelijke legerdag op 31 augustus 1917

Was het sinds de troonsbestijging van koningin Wilhelmina in 1898 gewoonte geworden haar verjaardag op 31 augustus in het gehele land uitbundig te vieren, op die koninginnedag in 1917 stond ieders hoofd eigenlijk maar weinig naar feestvieren. Ook niet in Gouda.

Hoevel Nederland niet actief was betrokken bij de Eerste Wereldoorlog, waren drie jaren van mobilisatie in het dagelijks leven duidelijk merkbaar geworden. Voedsel-rantsoenen, gebrek aan kolen en gas, schaarste van aardappels (voor veel arme gezinnen het voornaamste voedsel) en een elke dag terugkerende ergeris: het kleffe zgn. wittebrood, grijs van kleur door de toegevoegde grote hoeveelheid zemelen, en niet in de laatste plaats de eenheidsworst!

Reeds een jaar tevoren, op 14 juni 1916, was er door de Goudse bevolking voor het stadhuis op de Markt een betoging gehouden waarbij men protesteerde tegen de hoge kosten van het levensonderhoud.

Dank zij een initiatief van de 1ste luitenant L. J. P. N. A. Bouman om op 31 augustus 1917 in Gouda een legerdag te organiseren, werd dit toch een feestdag, waarover nog dagen lang werd gesproken.

De organisatie berustte bij het plaatselijk bestuur van de vereniging "Ons Leger", vertegenwoordigd door de heer I. J. J. de Scheppe, directeur van de Goudse kaarsen-fabriek.

De bijzondere dag werd op de avond ervoor ingeleid met een concert door de Koninklijke Militaire Kapel van het regiment Grenadiers en Jagers.

Dit vond plaats in de tuin van de sociëteit "Ons Genoegen" aan de Boelekade, o.l.v. de kapitein-dirigent N. A. Bouwman.

Het ten gehore gebrachte programma was afgestemd op de muzikale smaak van de aanwezige militairen zowel als van het burgerpubliek en werd met een luid applaus beloond. Door de heer I. J. J. de Scheppe werd de dirigent een lauwerkrans omgehangen.

De weergoden hadden echter minder feestelijke plannen voor de volgende dag in petto. Het oranjezonnetje liet zich slechts enkele uren zien en daartussen vielen overvloedige regenbuien.

Literatuur:

1. Dr. T. Vink. De Lekstreek.
2. Dr. G. Karsten. Noordhollandse plaatsnamen.
3. ir. J. Bennema. Het oppervlakteveen in West Nederland (in Boor en Spade 1949).
4. Prof. dr. C. H. Edelman. Over de plaatsnamen met het bestanddeel woud. (in Boor en Spade 1954).
5. A. A. Beekman en H. J. Moerman. Nederl. Aardrijksk. Namen.

• Pilot Albert Plesman - getrouwd met een uit Gouda afkomstig meisje Van Eijk - na een geslaagde landing. Links achter Plesman (met houd en snor) staat generaal Snijders.

Ondanks de stromende regen peddelde het muziekcorps van het toen in Gouda gelegen Wielrijdersdepôt op die ochtend om kwart voor zeven in de richting van de St. Janskerk.

Daar zou om zeven uur vanaf de torenomloop het signaal klinken dat de feestdag een aanvang had genomen. Hier schalde dan ook uit het koper het Wilhelmus over de nog slaperige stad. De Goudsche Courant meldde een dag later in een uitgebreide berichtgeving: "Het Wielrijdersmuziekcorps kan de vol-doening hebben dat het velen uit bed heeft gehaald".

Om 8 uur waren er op het Kazerneplein verschillende muziekcorpsen verzameld voor een optreden, het Stedelijk Muziekcorps, o.l.v. J.G. Arentz, de muziekcorpsen van het R.K. Jongenspatronaat en van de Belgen uit het Vluchtoord¹⁾, evenals het muziekcorps "Juliana". Na afloop van deze muzikale presentatie hield het plotseling op met regenen, als om het talrijke publiek in staat te stellen volop te genieten van de optocht die hierna door de stad werd gehouden.

DE PONTONBRUG OVER DE IJSSEL

Intussen was om half negen een afdeling pontonniers, bestaande uit 60 man, begonnen met het slaan van een pontonbrug²⁾ over de IJssel om de oevers van Nieuwe Veerstal en tegenoverliggende IJsseldijk met elkaar te verbinden. Deze militairen waren merendeels van de jaarklasse 1908. Hun commandant was de reserve 1ste-luitenant F. van Twisk, van het Corps Pontonniers te Dordrecht.

Er werden vijf brugvakken aangevoerd met een totale lengte van 66 meter. De twee buitenste vakken werden elk naar een oever gesleept, waar ze door een ploeg van ca. 20 militairen werden aangebouwd. Daarna werd het middengedeelte geplaatst, met een bewegend doorlaatvak om de passerende scheepvaart op de IJssel niet te belemmeren. Om kwart over tien was de brug gereed. De rederij "De IJssel" had een van haar fraaie salonboten beschikbaar gesteld voor leden van het organiserend comité en bijzondere genodigden.

Evenals de mensenmassa's op beide IJsseloevers keken zij geboeid naar de werkzaamheden aan de brug. Het hoogtepunt vormde echter het passeren van de brug door diverse legeronderdelen. Voorafgegaan door het Wielrijdersmuziekcorps volgden o.m. twee secties motor-mitrailleurs, een compagnie Jagers met hun muziekcorps, een mitrailleur-peloton van het regiment Grenadiers en een batterij Veldartillerie met een keukenwagen, gevuld met stomende aardappels. De paarden in de stoet waren soms ternauwernood in toom te houden op de smalle voortdurend bewegende brug. Dit bijzondere schouwspel werd voor het bioscoopjournaal gefilmd.

Op de zuidelijke IJsseloevers aangekomen, maakten de troepen via Stolwijkersluis vervolgens een muzikale rondgang door de stad. Bijzondere aandacht van het publiek kregen de mitrailleurs die door herdershonden werden getrokken.

VLIEGTUIG ALS WONDER DER TECHNIEK

Om één uur 's middags verscheen er boven het Marktpllein, waar de regen inmiddels weer overvloedig neerviel, een tweedekker uit Soesterberg, bestuurd door 1ste luitenant-vlieger C. Land, met als waarnemer de 1ste luitenant Albert Plesman, de latere directeur van de K.L.M. Deze was eerder in het Goudse garnizoen gelegerd en was getrouwd met een Goudse meisje.

De vliegmachine cirkelde verschillende malen laag boven de Markt. Plesman zwaaide naar de onder hem verzamelde menigte, wat met enthousiast wuiven werd beantwoord. Na een kwartier boven de stad te hebben rondgecirkeld, verdween de machine weer totdat zij 's middags om kwart voor vier weer verscheen boven het schietterrein aan de Hoge Schielandse Zeedijk, dat als "doelwit" voor een beschieting zou fungeren.

DEMONSTRATIES OP HET SCHIETTERREIN

Het schietterrein aan de Hoge Schielandse Zeedijk bood allesbehalve een oorlogs-zuchtige aanblik. Wapperende vlaggen en met groen versierde bogen gaven het geheel een feestelijk aanzicht. Langzaam vulden zich de tribunes met publiek. Goudse padvindes verkochten de programmaboekjes.

Vanwege het slechte weer waren er voor degenen die een staanplaats hadden planken neergelegd. Het terrein was echter zo overvol dat vele toeschouwers die niet het geluk hadden een plaatsje op de planken te veroveren tot de enkels in de modder zakten en zo hun gratis plaatsje duur moesten betalen!

De diverse demonstraties die werden gehouden eisten van de deelnemers het uiterste. Twee motor-mitrailleursecties ondervonden veel hinder van het glibberig geworden terrein. De zware wielen slipten herhaaldelijk in de modder. Alleen het rijden werd op deze wijze al een prestatie. Bravourstukjes, zoals het staan op benzinetank of zadel gelukten alleen bij het rechteitrijden. Sommige motoren sloegen in hun geheel om. Geen gebrek aan sensatie dus!

Geboeid keek het publiek toe bij het in stelling brengen van de mitrailleurs ter afweer van "luchtvaartuigen". Totdat het vliegtuig verscheen en aller aandacht zich naar boven richtte. "Velen", zo berichtte de Goudsche Courant "verkozen een stijve nek door langdurig op-staren naar den militairen luchtvoegel; het is dan ook een imposant gezicht, zo'n door menschen bestuurd gevaarte, dat de luchten gewillig in alle richtingen doorklieft".

De militairen van het depôt wielrijders die op een ander deel van het terrein allerlei staaltjes van hun kunnen lieten zien kregen door het verschijnen van het vliegtuig niet de aandacht die zij toch echt verdienden! Na afloop waren zij overdekt met modder; de meesten namen een spontane duik in de IJssel, waaraan echter door enkele officieren snel een eind werd gemaakt vanwege het kille weer.

Als blijk van belangstelling van de zijde van koningin Wilhelmina voor deze legerdag, liet Zij zich 's middags vertegenwoordigen door de sous-chef van Haar Militaire Huis, de vice-admiraal Bauduin.

HET SLOT VAN DE LEGERDAG

Het officiële gedeelte van de Legerdag werd 's avonds afgesloten in hotel "De Zalm" met een diner, waaraan werd deelgenomen door een uitgelezen gezelschap van burgers en officieren, w.o. de vliegeniers C. Land en Albert Plesman. Ook hier versieringen in de zaal en bloemstukken op de tafels, verzorgd door de bloemist IJsselstein.

Het diner eindigde om half negen. Alle aanwezigen kregen als herinnering aan deze dag een door de plateelbakkerij "Zuid-Holland" vervaardigd herdenkingsbord, waarop in fraaie kleuren het embleem van "Ons Leger" was aangebracht.

De onderofficiëren uit Gouda en van elders werd een gemeenschappelijke maaltijd aangeboden in "Concordia". De overige militairen werden in de kazerne op een feestmaal onthaald.

AVONDLIJK AMUSEMENT IN GOUDA

Om half negen begon in de feestelijk versierde zaal van de sociëteit "Ons Genoegen" een cabaret-voorstelling onder leiding van Jean Louis Pisuisse, een in die tijd bekend en veelgevraagd cabaretier.

De avond, waarbij het publiek grotendeels uit militairen bestond, werd een doorslaand succes. Vóór de pauze zong het publiek enthousiast het refrein mee van een door Henry Wally gezongen liedje:

Meisje met je mooie mondje,
moet je met je Maatje mee?
Lieve Lientje laat je leiden,
langs het Lusje van lijn twee".

Dit liedje was waarschijnlijk gemaakt door de destijds zeer bekende J. P. J. Clinge-Doorenbos.

Pisuisse zelf droeg met zijn vol stemgeluid enkele ontroerende oorlogsverzen voor om - vanwege de ernstig geworden stemming - de avond met enkele vrolijke liedjes te besluiten.

's Avonds werd voor liefhebbers van wat stemmiger muziek in de St. Janskerk een orgelconcert gegeven door de organist van de kerk, Jaap Spaanderman. Solistische medewerking werd daaraan verleend door Bram van der Stap, bariton, mevrouw baronesse A. van Slingelandt-van Slingelandt, alt, en A. Bert jr., fluit. Het publiek was verzocht zich van applaus te onthouden, maar desondanks waren de aanwezigen merkbaar enthousiast over het ten gehore gebrachte programma. De belangstelling voor dit concert was buitengewoon groot. Zelfs in deze grote kerkruimte moesten velen zich met een staanplaats tevreden stellen.

Tenslotte was er op de markt groot vuurwerk, aangeboden door de bioscoop "Gouda Vooruit". Het was of er aan de feestvreugde geen einde kwam. De Markt was tjokvol mensen, die er niet genoeg van konden krijgen. De muziek maakte nog een laatste ronde door de stad, waarna de rust weerkeerde.

Het bovenstaande artikel is bedoeld als toelichting op de van deze legerdag gemaakte film.

Deze werd reeds vertoond in een vergadering van de Oudheidkundige Kring "Die Goude". De kring bezit hiervan een copie.

Voor de samenstelling van dit verslag werd gebruik gemaakt van mondelinge zowel als gedrukte bronnen, vooral van de berichtgeving in de Goudsche Courant van augustus en september 1917.

Henny van Dolder

¹⁾ In het begin van de Eerste Wereldoorlog, in 1914, vluchtten veel Belgen naar Nederland. In Gouda vonden zij jarenlang onderdak in een barakkenkamp aan de Graaf Florisweg.

²⁾ schipbrug.

• *Marché aux Poissons, Gouda.*

Maxime Lalanne: vergeten etser

Soms beleeft een mens een onverwachte verrassing.

Dat overkwam één van onze Goudse medeburgers, toen hij op zekere dag, als verwoed verzamelaar, wat rondsnuffelde op een Brusselse rommelmarkt.

Daar ontdekte hij tot zijn grote vreugde tussen de oude spullen een onbekende tekening van Visbanken aan de Gouwe. Spoedig verwisselde de tekening van eigenaar, het werd één potloodtekening en twee tevreden mensen.

De tekening, een snelle en rake potloodschets, is kennelijk een blad uit een schetsboek en is rechtsonder gesigneerd en gedateerd: M. Lalanne, Gouda Marché aux poissons '79. De kunstenaar Lalanne tekende vanaf een punt aan de Hoge Gouwe. Op de achtergrond verrijst midden in het beeld de toren van de St. Janskerk.

Op de voorgrond zien wij de Visbanken links en rechts van de Gouwe.

Vaak werd dit punt geschilderd en getekend, een traditioneel gegeven en toch maakte Lalanne er heel iets anders van. Met uiterst sobere middelen suggereert hij een alles omgevende en doordringend licht,

warmte en een wonderlijke bedrijvigheid op de en rond het water. Het is of wij bij het beschouwen van de prent met eigen ogen het Goudse leven bij de visbanken kunnen zien, de Goudse bedrijvigheid in 1879. We zijn er als het ware zelf bij.

Het wemelt daar van kooplustigen op de Visbanken. De huisvrouwen en de keukenmeiden kopen er de vis van de schuit. De schepen die de vis aanvoerden liggen nog met de schipper aan boord in de Gouwe. Er ligt ook nog een tjalk met gestreken zeil afgemeerd. Op de hoek van de Peperstraat stonden toen ook al een paar kringetjespugers met op de achtergrond het nog bestaande pand waar S.W. van Buuren, de redacteur-uitgever van de Nieuwe Goudsche Courant woonde, redactie en drukkerij bevonden zich in de Jeruzalemstraat 4.

Een uiterst sobere zwart-wit tekening werd het en toch zo diep van kleur en doordrenkt van licht zoals misschien alleen Franse ogen dit kunnen zien en vastleggen. De tekening is zo trefzeker en levendig, dat je de Goudse mensen van toen, onze mensen, op de prent ziet en hoort bewegen, een roep vanaf de schepen, druk gepraat op de markt. Onze

lichtvoetige tekening betekent opnieuw een echte aanwinst voor de Goudse topografische atlas.

Maar wie was nu wel de kunstenaar M. Lalanne? Maxime Lalanne werd in 1827 te Bordeaux geboren, hij overleed in 1886 in Nogent-sur-Marne, op 59-jarige leeftijd.

In tegenstelling tot sommige van zijn tijdgenoten was hij zowel in het landschap als in stadsgezichten geïnteresseerd. Terwijl hij bewonderd werd voor zijn uitbeeldingen van dorpen en weelderige rivieroeveren, waren het zijn stadsgezichten die hem beroemd maakten.

Lalanne's grote vakkennis blijkt al overduidelijk als men zijn vroege ets 'Rue des Marmoussets' bekijkt. Zijn grote technische kennis blijkt eveneens uit een belangrijke publicatie van zijn hand getiteld: 'Traité de la gravure à l'eau-forte'.

Behalve in Gouda tekende hij ook in Zaandam, Haarlem en Den Haag. Op zijn atelier ontstonden dan later naar deze tekeningen zijn etsen. In onze rumoerige tijd met zijn driftig neergeborstelde orgieën van kleur is de typisch 19e eeuwse Lalanne een stille in de lande geworden.

Een uiterst gevoelig en bekwaam kunstenaar werd een vergeten man. In een publicatie 'Forgotten printmakers of the 19th century', uitgegeven door de Kovler Gallery, Chicago, 1967/68, werd gelukkig de nodige aandacht geschonken aan onze etser Maxime Lalanne en diens werk.

Vanzelfsprekend is Lalanne een gedateerd 19e eeuwse kunstenaar. Maar hij staat daarin niet alleen. Voor Gouda noem ik u Gijsbertus Johannes Verspuy en Johannes Dirk van Vreumingen D.z., tijdgenoten van Lalanne. Momenteel erg onderschat en eveneens vergeten, terwijl men niet inzielt hoe vooruitstrevend en in zekere zin 'modern' deze bescheiden meesters waren.

Ook zij kozen als onderwerpen landschap, stads- en dorpsgezichten. Het is wonderlijk hoe raak en goed gezien zij in hun tekeningen, aquarellen en litho's, bijna steeds van klein formaat, het beeld van stad en land wisten te treffen en hoe zeker en pittig hun stadsgezichten, bijna altijd van Gouda met drommen natuurlijk gebarende en bewegende figuurtjes, wisten te bevolken. Er is bij hen geen spoor meer van gezwollen 19e eeuwse romantiek. Hun werk ademt de frisse geest van een nieuw en nuchter en vooral eerlijk realisme. Weliswaar minder poëtisch dan de Fransman, maar daar waren het dan ook Hollanders voor.

Dr. Jan Schouten (†).

Boeiende lezing over Erasmus

Op 12 november jl. vond in een halfvolle Agnietenkapel de lezing plaats van prof. dr. C. Augustijn, hoogleraar kerkgeschiedenis aan de Vrije Universiteit, over Erasmus als vernieuwer.

De avond was georganiseerd door de Federatie van samenwerkende kerkgenootschappen, het Humanistisch Verbond en de Oudheidkundige Kring 'Die Goude'.

Erasmus (± 1469-1536) leefde in een tijd van grote veranderingen door uitvindingen, ontdekkingen en oorlogen.

Augustijn deelde z'n leven in drie perioden in. De periode van 1469-1495 beschouwde Erasmus zelf als een aanenschakeling van ongelukken, waardoor hij mede genooddaakt was in te treden in het klooster te Steyn, tussen Gouda en Haastrecht gelegen. Uit zijn brieven blijkt dat hij in het klooster is gevormd door de klassieke Latijnse auteurs.

In de tweede periode tot 1515 wordt hij in Parijs humanist. Een humanist is iemand die de klassieke letteren bestudeert en kennis neemt van andere gedachten en opvattingen dan hij vindt in de christelijke wereld.

Erasmus wordt bekend als christen-humanist dat wil niet zeggen dat hij klassiekus is en theoloog, maar dat hij de methode van het bestuderen van de klassieke auteurs toepast op de studie van het Griekse Nieuwe Testament, hetgeen in 1516 leidt tot een nieuwe filologische uitgave, die grote invloed krijgt. Hij wordt ook bekend omdat hij oproept tot een spiritualistischer manier van geloven: van Jezus Christus, het hart van het Nieuwe Testament, kan de mens leren hoe hij in de wereld moet staan.

In de derde periode tot 1536 raakt Erasmus in redelijk goede doen. Hij heeft contact met pausen, vorsten en grote geleerden. Zijn tragiek is dat hij de christelijke eenheid van Europa, die hij zo sterk propageert, desnoods in de diversiteit der meningen, teloor ziet gaan, onder andere door de theologische invloed van Luther. Dat in deze periode de scheiding der geesten zich voltrekt, ontgoocht hem.

Met de opmerking dat velen gebocid blijven door de onafhankelijkheid van zijn denken en zijn pleiten voor de vrijheid van het eigen geweten, besloot de Erasmuskenner Augustijn zijn boeiende en leerzame lezing.

Klaas Ids Nauta.

